

Maksay Mária

Jót s jól, de hogyan? – egy középiskolai tanár elmélkedése az etika oktatásáról

„Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted,
Szántás és vess; s hagyjad másnak az áldozatot.”
(Kazinczy Ferenc: *A nagy titok*. 1808)

Emlékszem, gimnazistaként (jó pár éve volt), mikor a fenti sorokról tanultam, értetlenül fogadtam már a címet is. *A nagy titok!* Ez a nagy titok, hogy: jót s jól? Most, 2012-ben, mikor azon gondolkodtam, milyen szempontból is közelítsem meg az etikaoktatás problémakörét, eszembe jutott ez az idézet. Valójában benne van az oktatás alapkérdése: Mit és hogyan tanítsunk? S a válasz csak ennyi: jót s jól. Ilyen egyszerűnek tűnik az egész. Jót kell tanítani, és természetesen jól. Na, de mitől lesz jó a tananyag? Például attól, hogy segítséget ad, tartást, magabiztosságot. Segíti a gyermekek szocializációját, hiszen napjainkra a családi kötelek jelentős része szétszakadt, a szülők erkölcsi, társadalmi kérdésekben elbizonytalanodtak, nem tudják, mit tanácsoljanak gyermekeiknek.

A rendszerváltozás ellentmondásai magukkal hozták az erkölcsi zűrzavart is. Kevés azóta is az egyértelmű válasz a társadalmi problémákra. Ebben a felborult értékrendű világban egyre nagyobb felelősség hárul az iskolákra, hiszen valakinek válaszolnia kell a felmerülő kérdésekre. Azonban a pedagógusok sincsenek könnyű helyzetben, hiszen ők is naponta szembesülnek a világ feszültségeivel. Ráadásul a szülők sokszor saját tehetetlenségükkel küszködve az iskolára hárítják a teljes felelősséget. Fogadóórán hányszor hangzanak el a következő mondatok: „Tanárnó segítsen!”, „Mondja meg a gyermekemnek!”, „Rám már nem hallgat, adjon tanácsot!” stb.

Ezért reménykedem abban, hogy ha a tanulók kiskoruktól a jóról hallanak, akkor talán sikerül egy kiegyensúlyozottabb, tudatosabb, egymást emberként tisztelő nemzedéket felnevelni, ha kell, akkor javarészt az iskola segítségével.

És mindez hogyan történjék? Úgy, hogy mi pedagógusok hassunk a diákokra, értessük meg velük, hogy a dolgokat lehet alakítani, világítsunk rá a manipulációk veszélyeire, mutassunk nekik pozitív példákat, kitorési lehetőséget a boldogulásra.

Az egyszerűnek tűnő válaszok után nézzünk bele az etikaoktatás összetettségébe, problémaköreibe! Először talán az etika tantárgy természetéről:

A tananyagtartalomról

2005 óta tanítok emberismeret és etikát Pécssett, az Apáczai Nevelési és Általános Művelődési Központ Gimnáziumában a 11. évfolyamon. Ráadásul a saját tankönyvemből, amelyet hivatalosan is tankönyvvé nyilvánítottak. Nagyon tanulságos a dolog. Mára már nyilvánvaló, hogy egyes részeket nem így kellett volna feldolgozni, némely problémakörök elsajátítása felesleges, s hogy miről kellene helyette beszélni.

Ez a tantárgy, akárcsak a társadalomismeret, nem egy konkrét tudományág leképezése, hanem ötvözi a pszichológiai, szociálpszichológiai, szociológiai, ökológiai és filozófiai ismereteket. De nem egyenlő velük. Elképzelhetetlen például előítéletről társadalmi ismeretek, szociálpszichológia nélkül beszélni. Hogyan lehet egyszerre ismeret és egyszerre megélt valóság a tantárgy maga? Mennyire képes egy tanuló észlelni saját környezetében az órán hallott ismereteket? Egyáltalán, elvárható-e tőle tájékozottság világméretű problémákban, politikában, a környezetvédelemben, a gazdaság kérdéseiben?

Nézve a készülő NAT-ot, úgy gondolom, a tantárgy tudományos sokszínűsége megmaradt. A jó attól is jó, hogy életszerű, s egyben ismeretanyag is, tudományos alappal. A tantárgyban tehát keveredik a megtanulható ismeretanyag és a Ferge Zsuzsa által sokat emlegetett hétköznapi tudás is.

A módszerekről

A középiskola nem egyetem. Régi igazság, hogy a jó elméleti szakember, a „minden tudás birtokosa” nem biztos, hogy tud tanítani. A tanítás művészet. És empátia és folyamatos kontroll. Mindig tudni és érezni kell az arányt, mennyit lehet és szabad egy adott témáról beszélni. Mi az a szint, amelyet egy 17 éves serdülő megért, és el tud sajátítani. Soha nem voltam híve a „varázslatnak” kinéző óráknak. A tanóra az együttgondolkodást jelenti, nem pedig a tanári produkciót. A tanár elsősorban a személyiségével hasson, ne a felszínes ide-odakapkodó, öncélú, de elkápráztató szemléltetéssel. Természetesen jöhet az is, ott és akkor, mikor megvan a funkciója. Én, főleg az etika kapcsán az úgynevezett „beszélgetős” óra híve vagyok. De ez nem a felszínes élménybeszámolót jelenti, hanem az ismeretek elsajátítása közbeni együttes tevékenységet. Ez azonban csak akkor eredményes, ha nem parttalan viták alakulnak ki, hanem haladunk a tanóra kitűzött célja felé. Veszélyt jelent, ha egy-egy részprobléma elviszi a tanóra menetét teljesen más irányba. Ezt csak alapos tanári felkészüléssel lehet elkerülni. Nagyon fontosnak tartom a pedagógus reakcióit egy-egy probléma megbeszélésekor. Úgy gondolom, hogy szubjektív, indulatos, egyéni sérelmeken nyugvó véleménynyilvánításnak nincs helye a tanórákon. Nem minősíteni kell, hanem megállapításokat tenni, következtetéseket levonni, elemezni, a tudomány álláspontját kell közvetíteni, nem a szubjektív érzelmeket. Ugyanilyen veszélyes meggondolatlan megjegyzések hangoztatása egy erkölcsi problémával kapcsolatban, mikor személyes sorsok vannak mögötte. Például lekezelően beszélni az alkoholizmusról, nem is sejtve, hogy az ott ülő diákok családját érinti a téma.

Az ismeretek átadása az alapja a gondolatok cseréjének is. Nem lehet kulturális hatásokról beszélni a kultúra fogalmának elsajátítása nélkül.

A szemléletmód kialakításában meg kell, hogy jelenjen a tolerancia, a szolidaritás, az együttműködés, az alkalmazkodás képessége is. Nem is lehet minden osztályban és minden alkalommal megteremteni ezt a fajta együttgondolkodást, főleg, ha negyvenfős osztályban gondolkodunk. Egy informatika tagozatos fiúosztályban is másképp történik mindez, mint egy érzékenyebb lányosztályban. De ami miatt azt mondtam, hogy a tanítás egyfajta művészet, azt elsősorban a hatáskeltés miatt gondolom. Amikor csend van, beszédes csend egy-egy téma megbeszélése után, akkor úgy gondolom, sikerült valamit megértetni a világból.

A tankönyvekről

Igazából a tankönyvvé válás alapfeltétele, hogy megfeleljen a kerettantervi témák bemutatásának és a követelményeknek. Szerintem legalább ilyen fontos, hogy a diák használja, nézegetse a könyvet. Vagyis váljon élővé a számára. Tapasztalataim alapján sokszor a tankönyv inkább gátja a tanulásnak. Az agyonábrázolt, hasábokra tördelt, itt egy kép balra, ott egy ábra jobbra, mellette a főszöveg, benne egy diagram, túl sok egyszerre, elvesz a lényeg. Tudjuk, hogy a diákság nagy része keveset és mást olvas, mint amit mi gondolunk. A tankönyv pedig sokszor becsukva marad. Ezért is gondolom, ha a tanuló számára követhető, letisztult egy könyv formailága, s a képi világ a szöveg mondandóját támasztja alá, akkor éri csak meg kinyomtatni. Láttam én már olyan 12. évfolyamos matematika-tankönyvet, hogy azt hittem, alsó tagozatos olvasókönyv. A feladatok magyarázatai között mókás kis figurák ugrándoznak, de minek?

Ezen kívül: minden osztály más és más, és minden tanár is különbözik a másiktól, úgy gondolom, nem szerencsés egy tankönyvhöz kötni a tantárgyak oktatását. A sokszínűség nem ellenség, hiszen a kerettanterv követelményrendszere megadja a kötöttséget.

A tanárok képzéséről

Talán nem meglepő, ha azt mondom, hogy az országban már így is dolgozik több száz képzett etikatanár. Ki Veszprémben, ki az ELTE-n szerezte meg a képzettségét. El nem tudom képzelni, hogy ezt a tantárgyat mindenféle rákészülés nélkül lehetne tanítani. Biztos, hogy újra kell indítani a 120 órás szakirányú továbbképzéseket. De: aki már megszerezte e tárgyból a végzettségét, az továbbra is taníthasson, ne kérdőjeleződjön meg végzettsége, jogosultsága.

Összegzés

Az etikatanítás szükségességéhez nem fér kétség. Társadalmi felelőssége a felnőtteknek van, a gyermekek olyanok lesznek, amilyené formálja őket a környezet. Talán, ha kiskortól a jó alapján „szocializálódnak” a gyermekek, sikerül kialakítanunk az önbecsülésüket, a küzdeni akarásukat, a másikat elfogadását, ha a pedagógus hiteles személyiség, akkor a diák is úgy érzi, hogy van mondanivalója a tanár számára.

Etikát tanítani nagyon nehéz, mert ha elveszítjük az arányérzékünket az elvont ismeretek és az aktuális problémák megbeszélése között, ha túl sokat akarunk, zavarossá válik a szándékunk, máris érdektelenné váltunk, a tantárgy a tanulók számára egy lesz a sok közül, s főleg az általános iskolában veszélybe kerülhet a tantárgy fontossága.